

УДК 594.3

Н.В. Сверлова, Р.І. Гураль

ВИДОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ЛЕГЕНЕВИХ МОЛЮСКІВ (GASTROPODA, PULMONATA) УКРАЇНИ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Сверлова Н.В., Гураль Р.І. Видовое разнообразие легочных моллюсков (Gastropoda, Pulmonata) Украины в фондах Государственного природооведческого музея // Науч. зап. Гос. природооведч. музея. – Львов, 2002. – 17. – С. 27-31.

Определен уровень репрезентативности малакологического фонда музея относительно фауны легочных моллюсков Украины и ее западного региона. Наиболее полно (около 90%) представлена фауна наземных легочных моллюсков запада Украины.

Sverlova, N., Gural, R. Species diversity of pulmonat molluscs (Gastropoda, Pulmonata) of Ukraine in collections of State Museum of Natural History // Proc. of State Nat. Hist. Museum. – L'viv, 2002. – 17. – P. 27-31.

The representation level of the pulmonat mollusc fauna of Ukraine and her western part in the museum mollusc collection was determined. The land pulmonat mollusc fauna of Western Ukraine was most completely presented (about 90%).

Для вітчизняних, а також закордонних малакологів, колекція моллюсків Державного природознавчого музею НАН України нерозривно пов'язана з ім'ям відомого польського дослідника м'якунів Й. Бонковського (1848-1887). В останні роки свого життя він впорядкував зібрану до нього приватну колекцію моллюсків у музеї та доповнив її власноруч зібраними матеріалами [14]. Саме ця колекція і зараз залишається "ядром" малакологічного фонду. На жаль, не всі матеріали, згадані в каталозі Й. Бонковського [14], збереглися до цього часу.

Колекція Й. Бонковського репрезентувала наземну та прісноводну малакофауну Галичини. Матеріали були зібрані на території трьох сучасних областей України (Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської) та на прилеглих територіях сучасної Польщі (переважно в Підкарпатському та Малопольському воєводствах).

Після смерті Й. Бонковського малакологічна колекція музею (основний, а згодом науково-допоміжний фонд) поповнювалась іншими дослідниками, але цей процес носив швидше випадковий, ніж цілеспрямований характер. У 1940 р. до науково-допоміжного фонду музею була також передана колекція моллюсків з музею Наукового товариства ім.Т. Шевченка.

У 1998 р. була розпочата переінвентаризація колекції наземних моллюсків основного фонду музею. Одночасно з цим проводилась також наукова ревізія наявних матеріалів згідно з сучасними даними щодо систематики наземних моллюсків [4, 5, 12, 13, 15, 17, 19]. Колекція наземних моллюсків основного фонду була поповнена за рахунок деяких матеріалів з науково-допоміжного фонду, зборів співробітників музею та малакологів з інших регіонів України. Ми хочемо особливо згадати к.б.н. В.М. Попова (Таврійський національний університет, м. Сімферополь), к.б.н. С.С. Крамаренка (Миколаївська аграрна академія), А.М. Шклярука (Одеський

обласний гуманітарний центр позашкільного навчання та виховання), які передали до музею цінні збори наземних молюсків з півдня України.

У 2002 р. розпочалася переінвентаризація та наукова ревізія також прісноводних легеневих молюсків основного фонду. Повна переінвентаризація легеневих (наземних і прісноводних) молюсків буде завершена до кінця 2002 р. Проте вже зараз можна проаналізувати їх видовий склад в основному фонді музею (станом на 1.09.2002 р.).

Метою даної роботи було з'ясування рівня репрезентативності колекцій легеневих (наземних і прісноводних) молюсків основного фонду музею щодо малакофауни України та, особливо, її західного регіону (таблиця).

Визначення наземних молюсків проводили за визначниками [4-6, 12, 13, 17] та пізнішими ревізіями окремих родин [19] та родів [15]. Видовий склад наземних молюсків фауни України та заходу України встановлювали за літературними даними [1, 2, 4-6, 12, 13], власними спостереженнями [3] та музейними зборами. Не враховані окремі види, присутність яких на території України до цього часу достовірно не зареєстрована або вимагає перевірки – *Orcula dolium* (Drap.) [6, 13], *Cochlodina commutata* (Rssm.), *C. cerata* (Rssm.), *Balea biplicata* (Mont.) [4].

Визначення прісноводних легеневих молюсків, а також встановлення їх видового складу для України та її західного регіону, проводили за працями А.П. Стадниченко [7-10] та Я.І. Старобогатова [11]. Слід відзначити, що систематика прісноводних молюсків (червоногих і двостулкових), яка розробляється й використовується зараз у пострадянських країнах, принципово відрізняється від більш сталої систематики, визнаної у більшій частині світу. Перша базується на компараторному методі, розробленому Я.І. Старобогатовим, і визнає існування значно більшого числа самостійних видів. Тому ми змушені були подекуди подавати в таблиці подвійні цифри, що базуються на двох різних підходах до систематики прісноводних легеневих молюсків.

Так, серед 27 видів роду *Lymnaea*, які мешкають, за даними А.П. Стадниченко [8, 10], на території України, лише 11 видів можна вважати загально визнаними. Це *L. stagnalis* (L.), *L. corvus* (Gm.), *L. palustris* (Müll.), *L. turricula* (Held), *L. occulta* (Jack.) (= *L. vulnerata*), *L. glabra* (Müll.), *L. truncatula* (Müll.), *L. peregra* (Müll.), *L. ovata* (Drap.), *L. auricularia* (L.), *L. glutinosa* (Müll.) [16, 18]. Інші види є за традиційною систематикою лише внутрішньовидовими формами поліморфних видів.

Загально визнаними видами прісноводних легеневих молюсків [16, 18] вітчизняної фауни є також: з родини Physidae – *Aplexa hypnorum* (L.), *Physa fontinalis* (L.), *Physella acuta* (Drap.) (= *Costatella integra*); з родини Planorbidae – *Planorbarius corneus* (L.), *Planorbis planorbis* (L.), *P. carinatus* (Müll.), *Anisus vortex* (L.), *A. vorticulus* (Trosch.), *A. contortus* (L.), *A. spirorbis* (L.), *A. leucostoma* (Mill.), *Gyraulus albus* (Müll.), *G. acronicus* (Fér.), *G. laevis* (Ald.), *G. riparius* (West.), *G. rosmaessleri* (A.Schm.), *Armiger crista* (L.), *Segmentina nitida* (Müll.), *Hippeutis complanatus* (L.); з родини Ancyliidae – *Ancylus fluviatilis* Müll., *Ferrissia wautieri* (Mirolli) (= *Pettancylus australicus*); з родини Acroloxidae – *Acroloxus lacustris* (L.). Як окремих видів, в обох випадках враховано також *Anisus strauchianus* (Cl.).

У таблиці не виділена окремо родина Bulinidae [7, 11]. Під *Planorbarius* розглядали у складі родини Planorbidae [16, 18].

Таблиця

Репрезентативність малакологічного фонду ДПМ НАН України щодо фауни легеневих молюсків України та її західного регіону

Родини	Захід України		Україна	
	відомо видів	музейний фонд	відомо видів	музейний фонд
НАЗЕМНІ (черепашкові види)				
Ellobiidae	2	2	2	2
Succineidae	4	4	5	4
Cochlicopidae	3	3	4*	3
Vallonidae	5	5	5	5
Pupillidae	4	3 (4)	4	3 (4)
Vertiginidae	12	10	12	10
Orculidae	2	2	3	2
Chondrinidae	3	1 (2)	4	2 (3)
Pyramidulidae	1	1	1	1
Buliminidae	5	5	10	10
Clausiliidae	18	16 (17)	22	19 (20)
Ferussaciidae	1	1	2	2
Endodontidae	5	4	5	4
Gastrodontidae	1	1	1	1
Euconulidae	1	1	1	1
Vitrinidae	4	4	5	4
Zonitidae	16	15	25	18
Daudebardiidae	3	3	4	4
Bradybaenidae	1	1	1	1
Hygromiidae	17	15 (16)	25	20 (21)
Helicidae	10	10	14	14
Разом	118	107 (111)	155	130 (134)
Частка, %		90 (94)		84 (86)
ПІСНОВОДНІ				
Lymnaeidae	11 [32]	9 [15]	11 [36]	9 [15]
Physidae	3 [3]	2 [2]	3 [4]	2 [2]
Planorbidae	16 [30]	14 [21]	17 [36]	14 [21]
Ancylidae	1 [3]	1 [2]	2 [4]	1 [2]
Acroloxidae	1 [2]	1 [1]	1 [5]	1 [1]
Разом	32 [70]	27 [41]	34 [85]	27 [41]
Частка, %		84 [58]		79 [48]

Примітки: * 4-й вид роду *Cochlicopa* достовірно ідентифікується лише на підставі анатомічних ознак, що є неможливим для музейних матеріалів (сухі черепашки);

() – з урахуванням видів, наявних у фондах музею з інших територій;

[] – кількість видів, визначених за системою Я.І. Старобогатова [7, 8, 10].

Репрезентативність музейної колекції наземних молюсків вирахована для черепашкових видів, оскільки до основного фонду музею належать лише сухі черепашки та мушлі молюсків.

Найповніше представлена в основному фонді музею фауна наземних легеневих молюсків. Її репрезентативність для заходу України становить близько 90% (таблиця). Деякі види вітчизняної фауни представлені лише матеріалами, зібраними поза межами України: *Pupilla sterri* (Voith), *Macrogastrea ventricosa* (Drap.), *Urticicola umbrosa* (C. Pfr.). Для 11 з 21 родини в основному фонді наявні усі види вітчизняної фауни.

Досить повно відображена також видова різноманітність прісноводних легеневих молюсків заходу України (за традиційною систематикою). Рівень репрезентативності музейної колекції значно знижується, якщо користуватися системою Я.І. Старобогатова. Але не виключено, що в такому випадку враховується вже не так видова, як внутрішньовидова різноманітність.

Репрезентативність музейних малакологічних колекцій поступово зростає. Так, на 1.01.1998 р. в основному фонді були присутні лише 3 вітчизняні види з родини Buliminidae, 15 – Hygromiidae, 10 – Helicidae. Поповнився видовий склад ще 6 родин наземних легеневих молюсків.

Багато видів легеневих молюсків представлено в основному фонді численними матеріалами, що добре відображають також їх внутрішньовидову мінливість. Загальна кількість одиниць зберігання перевищує 2 тисячі. Кожна одиниця зберігання містить від 1 до 1146 сухих черепашок одного виду з одного місця збору.

Крім видів вітчизняної фауни, в основному фонді музею присутні ще 12 видів наземних легеневих молюсків, переважно з Польщі та Німеччини.

Різні фізико-географічні райони заходу України до цього часу представлені в малакологічних колекціях музею дуже неоднорідно. Переважна більшість матеріалів походить із Західного Поділля, Розточчя, Опілля, Передкарпаття. Тому необхідно провести доукомплектування фондів колекцій новими зборами з території Волинської, Закарпатської і Чернівецької областей. Іншим основним напрямком подальшого комплектування малакологічного фонду повинно стати максимальне відображення видової і внутрішньовидової різноманітності молюсків.

1. Байдашников А.А. Зоогеографический состав и формирование наземной малакофауны Украинских Карпат // Зоол. журн. – 1988. – Т.67, вып. 12. – С. 1787-1797.
2. Байдашников А.А. Наземная малакофауна Украинского Полесья. Сообщение I. Видовой состав и связь моллюсков с растительным покровом // Вестн. зоол. – 1992. – № 4. – С. 13-19.
3. Кирпан С.П., Крамаренко С.С., Сверлова Н.В., Сон М.О., Шклярчук А.Н. К изучению наземной малакофауны в городах Украины // Вісн. Житомир. пед. ун-ту. – 2002. – Вип.10. – С. 93-96.
4. Лихарев И.М. Клаузилиды (Clausiliidae). – М.-Л.: Наука, 1962. – 317 с. (Фауна СССР. Моллюски; Т.3, вып.4. Нов. сер., № 83).
5. Лихарев И.М., Виктор А.Й. Слизни фауны СССР и сопредельных стран (Gastropoda terrestria nuda). – Л.: Наука, 1980. – 438 с. (Фауна СССР. Моллюски; Т.3, вып.5. Нов. сер., № 122).
6. Лихарев И.М., Раммельмейер Е.С. Наземные моллюски фауны СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 512 с. – (Определители по фауне СССР; Т.43).

7. Стадниченко А.П. Прудовикообразные (пузырчиковые, витушковые, катушковые). – Киев: Наук. думка, 1990. – 292 с. (Фауна Украины. Т.29. Моллюски. Вып.4.).
8. Стадниченко А.П. Прудовиковые и чашечковые Украины / Житомир. гос. пед. ин-т. – Житомир, 1995. – 217 с. – Деп. ДНТБ Украины 04.09.95, № 2048, Ук 95.
9. Стадниченко А.П., Куркчі Л.М., Гарбар О.В. Ставковикові та чашечкові України / Житомир. держ. пед. ін-т. – Житомир, 1996. – 217 с. – Деп. Укр. ІНТЕІ 02.12.96, № 244, Ук 96.
10. Стадниченко А.П., Сластенко Н.Н., Янаки Е.А. Прудовиковые и чашечковые Украины (морфометрия, распространение, экология) / Житомир. гос. пед. ин-т. – Житомир, 1992. – 193 с. – Деп. Укр. ІНТЕІ 26.06.92, № 935, Ук 92.
11. Старобогатов Я.И. Класс брюхоногие моллюски *Gastropoda* // Определитель пресноводных беспозвоночных Европейской части СССР. – Л.: Гидрометеиздат, 1977. – С. 152-174.
12. Шилейко А.А. Наземные моллюски надсемейства Helicoidea. – Л.: Наука, 1978. – 384 с. – (Фауна СССР. Моллюски; Т.3, вып.6. Нов. сер., № 117).
13. Шилейко А.А. Наземные моллюски подотряда Pupillina фауны СССР (*Gastropoda, Pulmonata, Geophila*). – Л.: Наука, 1984. – 399 с. – (Фауна СССР. Моллюски; Т.3, вып.3. Нов.сер., № 130).
14. Bąkowski J. Mięczaki (Mollusca) – Lwów: Wyd-wo Muzeum im. Dzieduszyckich, 1891. – 264 s.
15. Gerber J. Revision der Gattung *Vallonia* Risso 1826. (Mollusca: Gastropoda: Valloniidae) // Schrift. z. Malakozool. – Cismar, 1996. – S. 1-169.
16. Glöer P., Meier-Brook C. Süßwassermollusken. – 12.Aufl. – Hamburg: DJN, 1998. – 136 S.
17. Kerney M.P., Cameron R.A.D., Jungbluth J.H. Die Landschnecken Nord- und Mitteleuropas. – Hamburg; Berlin: Parey, 1983. – 384 s.
18. Piechocki A. Mięczaki (Mollusca). Ślimaki (*Gastropoda*) // Fauna słodkowodna Polski. – Z.7. – Warszawa-Poznań, 1979. – 187 s.
19. Pokryszko B.M. The Vertiginidae of Poland (*Gastropoda: Pulmonata: Pupilloidea*) – A systematic monograph // Ann. Zool. – 1990. – Т.43, Nr 8. – P. 133-257.

Державний природознавчий музей НАН України, Львів